

ПРОИЗВОДСТВО ПО МЕДИАЦИЯ И ПРЕД ЕТИЧНА КОМИСИЯ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

*Доц. д-р Андрияна Андреева,
Икономически университет – Варна
Доц. д-р Десислава Серафимова
Икономически университет – Варна*

PROCEEDINGS IN MEDIATION AND BEFORE AN ETHICS COMMITTEE IN HIGHER EDUCATION

*Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD
University of Economics – Varna
Assoc. Prof. Desislava Serafimova, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме: В доклада се изследват в сравнителен аспект производството по медиация и това пред етична комисия в сферата на висшето образование. Приложението на медиацията при управлението и разрешаването на конфликти в сферата на висшето образование е метод, който тепърва навлиза в българските университети. Това е една от причините за интереса на авторите да анализират процедурата, съпоставяйки я с утвърдената и регулирана от специалните норми на Закона за висшето образование процедура пред етична комисия. В изследването се застъпва тезата за приложимост и на двете процедури при уреждане на спорове при осъществяване дейността на висшите училища. В доклада проблематиката се представя в два взаимосвързани аспекта – от правна гледна точка, предвид извършения нормативен анализ на приложимата уредба, след което се обхващат управленските ѝ страни. На база на извършения анализ се правят изводи, касаещи приложението на медиацията в сферата на висшето образование и съчетаването ѝ с производството пред етична комисия.

Ключови думи: образование, научни изследвания, етична комисия, медиация, висши училища, видове конфликти

Abstract: This paper examines mediation proceedings and those before a higher education ethics committee in comparative terms. The application of mediation in the management and resolution of conflicts in the field of higher education is a method that is just entering Bulgarian universities, this is one of the reasons for the interest of the authors to analyze the procedure comparing it

with the established and regulated by the special norms of the Higher Education Act procedure before the Ethics Committee. The study advocates the applicability of both procedures in the settlement of disputes in the implementation of the activities of higher education institutions. The paper presents the problems in two interrelated aspects - from the legal point of view, taking into account the conducted normative analysis of the applicable regulation and its managerial aspects. On the basis of the analysis, conclusions are drawn concerning the application of mediation in the field of higher education and its combination with the proceedings before an ethics committee.

Key words: *education, research, ethics committee, mediation, higher education, types of conflict*

DOI: <https://doi.org/10.36997/MDPS2022.3>

Въведение

Висшето образование е сфера с особена обществена значимост и традиции. Правното регулиране на обществените отношения в областта на висшето образование е подчинено на нормите на специалното административно право, като основните източници са Конституцията, Закона за висшето образование, Закона за развитието на академичния състав в Република България, както и правилниците и вътрешната уредба на автономните висши училища. Въз основа и в изпълнение на своите правомощия общото събрание и академичният съвет на висшето училище приемат съответни актове – решения. Тези от тях, които съдържат многократно приложими правила за поведение на членовете на академичния състав, се означават като „вътрешна нормативна уредба” (Димитрова, Д. 2021). Наред с писаните норми, регулиращи процесите в образователната сфера, се прилагат и редица етични норми, целящи да уредят отношенията между субектите и да създадат атмосфера на академично общуване и среда за провеждане на научни изследвания и образователен процес.

В тази насока всеки университет приема свой етичен кодекс, в който са залегнали както принципите на общуване, състав и функции на етичната комисия, така и основните процедурни правила и ред на действие при възникване на спорни ситуации между различните участници в протичащите образователни, научноизследователски и административни процеси.

Сравнително отскоро в сферата за висшето образование навлезе

и един нов метод за извънсъдебно уреждане на спорове, а именно – медиацията. Като пример за навлизането ѝ в сферата на висшето образование може да се даде изграждането на първия в страната Университетски център по медиация в Икономически университет – Варна. Той вече успешно функционира една година и поставя началото на модел, който тепърва следва да се популяризира и разгръща на национално ниво.

Динамиката на обществените процеси неминуемо се отразява и на отношенията в сферата на висшето образование – на учебния процес и на изследователската дейност. Променената обществена реалност, бурното навлизане на технологиите и дигитализирането на процесите, наред с позитиви, доведоха и до нарушена комуникация между страните и генериране на конфликти. Както във всяка обществено обусловена социална връзка, така и в учебния процес повечето проблеми са свързани с обема и съдържанието на насрещните задължения, които всеки от участниците в този процес има към другата страна (Даскалов, В. 2016).

Задълженията на участниците в процесите – образователен и научноизследователски, са регламентирани на няколко нива. На първо място на национално ниво – в приложимите актове (ЗВО, ЗРАСПБ), на второ място – във вътрешните актове на конкретното висше училище и на трето място – в трудовите (граждански договори) на академичния състав, респективно в договорите за обучение (при студенти и докторанти). Тази многостепенност на регулиране на писаните права и задължения се допълва и от неписаните норми, наложени от традицията в академичните среди. Всяко висше училище има свои специфики, отразяващи особеностите на предлаганите от него професионални направления и специалности, както и традиции в общуването, наложени от духовните ценности при общуването и в работния процес.

Именно запазването на духа на академизъм и духовно общуване в ерата на дигитализация и навлизане на изкуствен интелект в процеса на обучение и научни изследвания е от особена значимост.

Конфликтите са неизбежна част от човешкото общуване и те не могат да бъдат избегнати, но тяхното прогнозиране, превенция и управление е процес, който всеки университет следва да заложи с оглед осигуряването на балансирана среда за осигуряване на нормалната си дейност и високо качество на образователната услуга (Димитрова,

Д. 2020).

Именно тези въпроси провокират интереса на авторите към комплексно изследване на аспектите на прилагане на медиацията и на производството пред етична комисия.

Актуалността на тематиката за сравнително изследване, респективно приложение на медиацията във висшето образование, съчетано с производството пред етична комисия е безспорна.

Цел на настоящата разработка е да се изследват и систематизират разнообразните аспекти на приложение на медиацията във висшето образование при уреждането на конфликти, както и съчетаването ѝ с производството пред етична комисия.

Авторите анализират приложението на медиацията като възможна алтернатива за разрешаване на спорове, възникващи в университетите.

В изследването се преплитат две взаимосвързани гледни точки, анализиращи медиацията през призмата на нормативната уредба и управленските ѝ аспекти. На база на извършения анализ се правят изводи, касаещи приложението на медиацията в сферата на висшето образование, както и съчетаването ѝ с производството пред етична комисия. Отправят се препоръки за актуализиране на уредбата с цел повишаване на доверието в извънсъдебните методи за уреждане на спорове.

Докладът съчетава **комплексни изследователски методи**, ползвани в правната доктрина и в мениджмънта, като нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция. Материалът е съобразен с националното законодателство към 30 април 2022 г.

Изложение

За създаването на хармонична академична среда безспорно следва да се постави акцент на няколко основни опорни точки:

- академизъм/академична етика,
- вътрешни етични правила на университетите към преподавателския и административния състав и обучаваните лица,
- извънсъдебни начини за уреждане на спорове.

В българското законодателство липсва легална дефиниция на понятието академизъм, респективно – академична етика. Въпреки това терминът се използва в законодателството и е широко залегал както

във вътрешните актове на висшите училища, така и в ежедневието. Етимологичният анализ на думата академизъм се свързва с академия от лат. *academia*¹, от методите на Платон се извлича и същностната страна на академичното мислене, което е стремежът на всяко висше училище да изгради у своите студенти академичен дух.

За нуждите на настоящия доклад ще изведем теоретично определение за академизъм/академична етика. Това е система от неписани правила и морални ценности, явяващи се мяра за поведението на лицата, ангажирани в различно качество в процеса на висше образование (преподаватели, студенти, административен персонал и др.), на които се базира дейността на висшето училище.

Липсата на писани правила, свързани с академизъм и академична етика, е обяснимо, от една страна, предвид корелацията между обществените ценности и етичните норми, а от друга страна, се свързва с динамиката на обществените процеси. В този смисъл етичните правила са по-скоро обичайни и се предават като традиции на общността в съответното висше училище, съответно – в своята съвкупност – на ниво българско висше образование.

В контекста на общото европейско образователно пространство и протичащите процеси на глобализация в образованието интерес представлява „глобализацията“ на термина и значението му в международната академична общност, но предвид ограничението на настоящия доклад този въпрос ще бъде обект на следващи разработки на авторите.

Академичният живот има своите основни елементи, които съответстват на дейността на висшите училища, т.е. той се структурира в двете основни оси – образователен процес и научни изследвания. Същевременно многообразието на специалности и форми на обучение предполагат и допълнителни специфики на академичния живот, които им съответстват. Академичният живот се регулира от действието на правни и етични норми, като последните са преимуществено неписани.

В преобладаваща част от висшите училища са приети и действат Етични кодекси, които регулират процесите на спазване на академичната етика в съответния университет и респективно предвиждат процедури по разглеждане на жалби за нейното нарушаване.

¹ Местност в покрайнините на Атина, където се е намирала школата на Платон.

На законово ниво процесът не е единно уреден, което считаме за правилно по няколко причини. На първо място се предоставя възможност всеки университет да отрази в Етичния си кодекс традициите и спецификите на своята академична общност. На второ място се предоставя възможност за по-голяма динамика на тези норми, съобразно промените в средата, за разлика от правните норми, които се характеризират с по-усложнен ред за тяхното приемане.

Немаловажен е фактът, че, възплъщавайки етични норми, академичната етика се различава от правните норми по своя задължителен характер. За разлика от правните норми, чието изпълнение се гарантира с принудителна сила, етичните не са скрепени с такива последици. От тук интерес предизвиква въпросът за последиците при нарушаване на правилата на академичната етика, органът, разглеждащ нарушенията и най-вече последиците за лицата.

Задълженията на членовете на академичния състав и на административния персонал на висшите училища са част от съдържанието на тяхното трудово правоотношение. В съответствие с това те са определени от норми с различен ранг – държавни източници (закони и подзаконовни актове), недържавни източници (вътрешни актове на работодателя, в случая висшето училище, колективни трудови договори), индивидуалния трудов договор. Същевременно те са част от академичната общност, спрямо която действат и етични норми, възплътени като част от Етични кодекси.

При нарушаване на задълженията по трудово правоотношение спрямо членовете на академичния състав и административния персонал могат да бъдат наложени дисциплинарни наказания, а спрямо обучаваните лица (студенти, докторанти и специализанти) административни наказания. Същевременно за нарушаване на академичната етика последиците са основно в моралната сфера на лицето.

Нарушенията на академичната етика обикновено са свързани с двата основни процеса в дейността на висшите училища – образователен и научноизследователски процес.

Медиацията е извънсъдебен способ за уреждане на отношенията между страните, като в сферата на висшето образование тя може да се приложи успешно при разрешаване на конфликти във всички процеси – както в образователния и научноизследователския, така и в административния процес, обслужващ първите два.

В българското висше образование медиацията е сравнително

нешироко приложима, като единици са университетите, които я използват. В този смисъл можем да кажем, че тя се прилага в широк контекст на понятието. Това обхваща медиацията, като част от учебното съдържание (задължителни или избираеми дисциплини), като методи на преподаване и като метод за уреждане на спорове. Същевременно чуждестранен опит в тази посока може да бъде полезен за заимстване на добри практики и за внедряването им в български условия. Добър пример в тази посока е дейността на първия в страната Университетски център по медиация, създаден с решение на АС на ИУ – Варна през 2020 г.

Медиацията е нормативно регламентирана в Закона за медиацията, съответно източниците, регулиращи висшето образование, не съдържат изрични норми, преpraщащи към медиацията за уреждане на спорове. Висшите училища се ползват от академична автономия, част от която е академичното самоуправление и правото да уреждат устройството и дейността си в собствени правилници, които обаче трябва да бъдат съобразени със закона (Димитрова, Д. 2017). Затова, позовавайки се на принципа на академичната автономия, висшето училище може да създаде процедурни правила и модел за въвеждането на медиацията при решаване на спорове. Спецификата на този метод е свързана с неговия доброволен характер, желанието и на двете страни да разрешат спора си в извънсъдебна процедура и в съответствие с това са и позитивите, а именно – бързина, удовлетвореност и изпълнимост на постигнатото споразумение.

В сравнителен аспект между двете процедури считаме, че те биха могли да се прилагат, като по този начин ще се даде алтернативност. Така например преди да се пристъпи към производство пред Етична комисия в определени случаи, когато нарушението на етичните норми се свързва с конфликт между членове на академичната общност, въпросът може да се отнесе към процедура по медиация.

В процеса по медиация страните се подпомагат за изясняване на позициите от независима страна – медиатор, който е лице с нужните познания и правоспособност, отговарящо на изискванията на ЗМ и вписано в регистъра към Министерството на правосъдието.

При непостигане на ефективен резултат в процедурата по медиация това не препречва пътя към производство пред Етична комисия.

По-конкретно, анализът на възможностите за използване на медиацията като алтернатива на производството пред Етична комисия

във висшите училища се свързва с необходимостта да се уточни естеството на възникващите в тях конфликти и препоръчителните етапи от управлението на подобни конфликти, в които методите на медиацията биха дали най-добър ефект.

Възникването на спорове между различни заинтересовани страни в академичните институции може да се обвърже с класическото разбиране от общата теория на мениджмънта за наличие на противоречия при избора на цели в организациите поради съществуващите разнообразни, а понякога и противоречащи си интереси между заинтересованите страни от дейността им (Andreeva, A., Serafimova, D. 2022). За обозначаване на тези лица или групи, които могат да влияят или да бъдат повлияни директно или индиректно от дейността на дадена организация, вкл. от сферата на висшето образование, могат да се използват разнообразни термини. В правната наука обикновено се наричат субекти, в общата теория на мениджмънта най-често се обозначават с понятието „стейкхолдъри“, както и с по-малко популярния вариант – „публики“ или „поддръжници“ (constituencies) (Серафимова, Д. 2009). В крайна сметка наличието на разнообразни заинтересовани страни в университетите, които имат собствени интереси и цели, често противоречащи си, може да се приеме като една от основните предпоставки за възникване на спорове и конфликти. За решаването им могат да се използват различни методи и средства, едно от които е действието на комисия по Етика в конкретното висше училище.

Следователно възникването на спорове или конфликти между различни заинтересовани страни в университетите може да се разглежда аналогично на споровете в други видове организации (вкл. от бизнес и от публичния сектор). Както е известно, в тези сектори също съществува практика да се използват етични кодекси с цел регламентиране на отношенията между заинтересованите страни при наличие на конфликти, възприемани като алтернатива на други средства за решаване на спорове.

Дейността на комисиите по Етика и наличието на Етични кодекси в университетите могат да се разглеждат като се прави аналогия с фирмените етични кодекси в бизнеса (кодекси за поведение). Те представляват съвкупност от систематизирани етични стандарти, имащи препоръчителен характер, които най-общо служат за анализиране на такива ситуации в бизнес отношенията, които съдържат

в себе си морални конфликти и нравствени дилеми. Целта им е да подпомагат процесите по вземане на решения за излизане от подобни конфликтни ситуации, като очертават принципите за регламентиране поведението на различните участници в бизнеса (напр. клиенти, работници и служители, ръководители, взаимоотношения с доставчици, дистрибутори и др.).

В бизнес практиката могат да се разграничат професионални етични кодекси и фирмени етични кодекси. Професионалният етичен кодекс представлява съвкупност от етични норми, специфични за дадена професия. Той се приема от съответния професионален орган (напр. Етичен кодекс на психолога, приет от дружеството на психолозите в България). Има за цел да регулира поведението на хората, упражняващи професията. Може да съдържа правила на поведение, описание на задълженията и отговорностите на членовете на тази професионална общност. В сферата на висшето образование в България все още не е разработен и не се прилага подобен професионален етичен кодекс, възприет от цялата академична общност в страната. Като аналог на подобен кодекс, но не на национално ниво, а на европейско равнище, би могло да се възприеме действието на Европейската харта на изследователите и Кодекса за поведение при подбор на изследователи.² Първият от тях най-общо регламентира ролите, правата и отговорностите на учените в европейското научно пространство, а вторият документ регламентира основните принципи и изисквания, които трябва да следват работодателите при наемане на учени в европейски академични институции.

Най-често фирменият етичен кодекс се разработва от висшите ръководители и съдържа писмено изложение на ценностите, убежденията и нормите за етично поведение в конкретната бизнес организация. Той трябва да осигурява на служителите разбиране за тяхното поведение при решаване на етични дилеми в бизнеса. Подобен начин на разработване и аналогично предназначение имат и етичните кодекси на висшите училища у нас, които трябва да осигурят разбиране на академичния състав, административния персонал и обучаваните лица за тяхното поведение при решаване на етични дилеми в академичната среда. В състава на комисиите по Етика в университетите се

² European Commission. (2005). The European Charter for Researchers & The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. B-1049 Brussels.

осигурява представителство на различните заинтересовани страни, включвайки като нейни членове представители на преподавателите, студентите, докторантите и на административния персонал.

Университетите регламентират дейността на етичните комисии чрез вътрешни нормативни актове, но наличието на такива комисии е формулирано като изискване в критериалната система на НАОА за оценяване и акредитация в съответствие със стандартите и насоките за осигуряване на качеството в европейското пространство за висше образование (ESG).³ В процесите на акредитация на българските висши училища един от критериите на НАОА е именно изискването за прилагане на правилата на етичен кодекс с оглед осигуряване на академично единство и гарантиране на залегналите в ЗВО академични свободи и нетърпимост към всякакви форми на дискриминация.

Необходимо е да се изяснят основните видове конфликти в образователната и научноизследователската дейност, които най-често са обект на разглеждане от етичните комисии в университетите. Най-общо можем да ги обособим в следните групи:

- Взаимоотношения между заинтересовани страни (обучавани лица, академичен състав, външни заинтересовани лица и групи) при спазване на авторски права, ползване на чужди идеи и резултати от научноизследователска работа и интелектуална собственост. Тук най-специфичният за висшето образование проблем е установяване на случаи на плагиатство. Обикновено етичните комисии разглеждат казуси за установяване на плагиатство извън провежданите конкурси за защита на дисертационни трудове или конкурси за заемане на академични длъжности, при които това е отговорност на членовете на научните журита.

- Взаимоотношения между обучавани лица и преподаватели в процеса на обучение, комуникация и провеждане на изпитни процедури. Една от типичните разновидности обхваща ситуации, възникнали в процеса на преподаване и оценяване знанията и уменията на студентите. В тази връзка преподавателите биха могли да търсят решаване на проблеми с недобросъвестно поведение на студенти, свързано с ползване на чужди материали при изготвяне на курсови и дипломни проекти, ползване на непозволени материали и източници

³ Министерски съвет, НАОА. (2016). Критериална система на НАОА за оценяване и акредитация в съответствие със стандартите и насоките за осигуряване на качеството в европейското пространство за висше образование (ESG). София.

на информация по време на контролни проверки, тестове и изпити, неуважително отношение към други студенти или преподаватели по време на лекционни занятия, семинарни упражнения или изпити. От своя страна, студентите биха могли да се обърнат към Етичните комисии в университетите в случаи, в които считат, че в процеса на обучение и оценяване те не са били третирани справедливо и съобразно еднакви критерии или критериите за оценка на техните знания не са били ясни или оповестени навреме и правилно и др. под.

- Взаимоотношения между преподаватели и обучавани лица, от една страна, и обслужващия ги административен персонал, от друга страна.

- Взаимоотношения между някои заинтересовани страни (преподаватели, административен персонал и външни заинтересовани лица), включващи нарушаване на трудови права (при оценяване, атестация и повишаване в длъжност, при формиране на основна и допълнителна работна заплата, при достъп до обучения, специализации и др. под. дейности).

- Взаимоотношения между всички заинтересовани страни (преподаватели, административен персонал, обучавани лица и външни заинтересовани лица), включващи нарушаване на човешки права. Такива са напр. зачитане на личността и достойнството, право на мнение и изразяване, право на равен достъп до обучение, финансиране на изследвания и проекти, участие в мобилности, подпомагане на научноизследователска и др. дейност.) Тук се включват всички случаи на дискриминация на личността в типичните за висшето образование процеси – образователен, научноизследователски и административен. Признаците на дискриминация, които биха породили спорове и конфликти, които етичните комисии в университетите могат да решават, биха могли да включват дискриминация на основа на пол, възраст, религия, раса, религиозна принадлежност и др.

Най-общо последователността от действия, които се следват от етичните комисии във висшите училища при констатиране на нарушения на етичните кодекси, може да се опише по следния начин. Първо е необходимо да се получи сигнал (който не е анонимен) за възникнало нарушение. Комисията е необходимо да инициира действия, като трябва да направи всичко възможно добросъвестно да събере възможно най-много и коректна информация за случая, за да констатира наличието или липсата на нарушение, ръководейки се от

действащите правила на Етичния кодекс на конкретната институция. Следващата предвидена стъпка обикновено е комисията да положи усилия да изслуша гледните точки на всички засегнати страни, за да си изгради безпристрастно мнение за описания казус. Следва най-същественният момент от гл.т. на възможностите за приложимост на методите на медиация. В повечето етични кодекси на български университети е предвидено Етичната комисия да се опита да „сближи позициите“ или да помири участниците в спора. Точно тук е моментът, в който методите на медиацията биха били най-полезни. В последните етапи от процедурите членовете на етичните комисии вземат решение и при констатирани нарушения имат правомощия да налагат предвидените в етичните кодекси наказания.

Както стана ясно, методите на медиацията е най-удачно да се прилагат в етапите, при които се прави опит спорещите страни да комуникират, представят собствените си позиции и аргументи и да търсят заедно изход от ситуацията. В тази връзка е удачно спорещите страни да бъдат насочени към независим медиатор (най-добре да е външен за институцията). По този начин може да се избегне една от съществените причини за липсата на доверие в дейността на етичните комисии, при която участниците не са убедени, че членовете на етичната комисия са независими и непредубедени. Често това е продиктувано от факта, че членовете на етичната комисия се назначават от академичното ръководство на университета, поради което някои стейкхолдъри не ги възприемат като безпристрастни. Както е известно, в процедурата по медиация спорещите страни участват доброволно и биват третираны като равнопоставени страни. Медиаторът няма за цел да ги съди, да им казва кои техни действия са грешни или правилни, а да ги води и подпомага в процеса на комуникация, за да може самите те да достигнат до взаимноприемливо решение. Знаейки това, участниците в спора биха били по-спокойни да участват в подобна среща, иницирана от медиатора, и биха били по-склонни да сътрудничат в опита за намиране на взаимноприемливо решение.

Заклучение

В резултат на проведеното изследване могат да се направят някои изводи, както и да се отправят препоръки с цел добро съчетаване между медиация и процедура пред етична комисия с оглед спазване

на академичната етика в сферата на висшето образование.

На първо място, двете процедури не попадат от категорията нормативно регламентирани и задължителни, като същевременно обаче се явяват важна гаранция за спазване на академичната етика и създаване на хармонична среда за провеждане на образователен процес и научни изследвания.

На второ място, приложението на процедурата по медиация с тази пред етична комисия е възможно както като алтернатива, така и кумулативно в зависимост от спецификата на случая.

На трето място, двете процедури биха могли успешно да бъдат заложили и в дейностите на висшето училище по превенция на конфликти и респективно нарушения (административни и дисциплинарни).

Представеният доклад не изчерпва въпросите, свързани с процедурите по медиация и пред етична комисия, но за първи път на полето на научните изследвания е повдигнат въпросът за тяхното съчетаване и използване в сферата на висшето образование с цел гарантиране на академична среда за осъществяване дейността на висшите училища, респективно – качество на обучението и научните изследвания.

Използвана литература

1. Даскалов, В. (2016). Академичната етика и образованието по право. // Съдебно право, 1 юни, 2016 (<http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2016/6/1/>).

Daskalov, V. (2016). Akademichnata etika i obrazovaniето po pravo. // Sadebno pravo, yuni 1, 2016 (<http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2016/6/1/>))

2. Димитрова, Д. Актове на органите за управление на висшите училища. Варна: Наука и икономика, Библ. Проф. Цани Калаянджиев, кн. 72, с. 64.

Dimitrova, D. (2021). Aktove na organite za upravlenie na visshite uchilishta. Varna: Nauka i ikonomika, 2021, Bibl. Prof. Tsani Kalyandzhiev, кн. 72, s. 64.

3. Димитрова, Д. (2020). Добри практики при приложение на медиацията в сферата на висшето образование. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник доклади, с. 29-37.

Dimitrova, D. (2020). Dobri praktiki pri prilozhenie na mediatsiyata

v sferata na vissheto obrazovanie. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik dokladi, s. 29-37.

4. Димитрова, Д. (2017). Форми и граници на академичната автономия. // VIII международна научна конференция „Икономиката в променящия се свят – национални, регионални и глобални измерения (ИПС-2017), Варна: Наука и икономика, том 1, с. 407-417, с. 411.

Dimitrova, D. (2017). Formi i granitsi na akademichnata avtonomiya. // VIII mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Ikonmikata v promenyashtiya se svyat – natsionalni, regionalni i globalni izmereniya (IPS-2017), Varna: Nauka i ikonomika, tom 1, s. 407-417, s. 411.

5. Министерски съвет, НАОА. (2016). Критериална система на НАОА за оценяване и акредитация в съответствие със стандартите и насоките за осигуряване на качеството в европейското пространство за висше образование (ESG). София.

6. Серафимова, Д. (2009). Социалната отговорност на бизнеса и нейното оценяване. Варна: Геа – принт, с. 87.

Serafimova, D. (2009). Sotsialnata otgovornost na biznesa i neynoto otsenyavane. Varna: Gea – print, s. 87.

7. Andreeva, A., Serafimova, D. (2022). Mediation in Higher Education – Aspects of Application in Conditions of Digital Transformation. // International Conference Proceedings RLMES-22, RIEST-22 & BMEEL-22. May 3-5, 2022, Rome (Italy). ISBN – 978-989-9121-03-4. Published by Pilares D'Elegância, Lda., pp. 24-29.

8. European Commission. (2005). The European Charter for Researchers & The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. B-1049 Brussels.

За контакти:

Доц. д-р Андрияна Андреева
Икономически университет – Варна
E-mail: a.andreeva@ue-varna.bg

Доц. д-р Десислава Серафимова
Икономически университет – Варна
E-mail: serafimova_d@ue-varna.bg